

*Padovától
Trianonig*

1918-1920

ORR
MOS
MÁ
RIA

ORMOS MÁRIA

*Padovától
Trianonig*

1918–1920

HARMADIK,
ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Kossuth Kiadó

Ormos Mária Művei

A SOROZATBAN MEGJELENT

Hitler

Gondolatok az ember történetéről

Mussolini

ELŐKÉSZÜLETBEN

*Politikai eszmék, politikai gyakorlatok
a 20–21. században*

A kiadás alapja
Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918–1920.*
Második, változatlan kiadás.
Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1984

ISBN 978-963-09-9832-1

Minden jog fenntartva

© Ormos Mária 1983, 1984, 2020
© Kossuth Kiadó 1983, 1984, 2020

Tartalom

BEVEZETŐ	7
A FEGYVERSZÜNETEK IDŐSZAKA	15
Előzmények	15
A padovai fegyverszüneti feltételek kialakulása	28
Padovától Belgrádig	61
A francia megszállás terve és annak kudarca	77
Mackensen hadserege és a „Mackensen-ügy”	96
Szlovákia	106
Erdély	115
A BÉKEKONFERENCIA	
ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG	139
A békekonferencia eljárási kérdései és indoklásai	139
Igények Ausztriával és Magyarországgal szemben	159
A Vix-jegyzék	164
Határproblémák a konferencián	191
A Tanácsköztársaság kikiáltása és az első reakciók	210
Smuts tábornok Budapesten	232
Román és csehszlovák támadás Magyarország ellen ..	242
Ausztria és Magyarország	264
A Tanácsköztársaság sikerei és bukása	301

TRIANONIG	337
Budapest román megszállása	337
A tábornoki bizottság Budapesten	347
Clerk missziója	361
A magyar békeszerződés	376
Következmények	394
TRIANON – EGY KICSIT MÁSKÉPP	397
JEGYZETEK	407
IRODALOM	447
MUTATÓK	461

Bevezető

Több mint száz éve, hogy az első világháború véget ért, és a fegyverek elhallgattak. Ez a könyv először 1983-ban, tehát közel negyven éve jelent meg. Kérdés, hogy manapság egyáltalán időszerű-e, vagy miként egy általam nagyra becsült irodalomtörténész, kritikus vélte, három év után selejtté vált, és új könyvet kellett volna írni helyette. E recept értelmében a *Padvától Trianonig* című kötet körülbelül tizenháromszor avult el. Sajnos nem tehettem. Az első világháború motívumai és következményei ma is foglalkoztatják a „hivatásosokon” messze túl érzékelhető „közvéleményt”, a médiát és a szakmát is. Felvethető viszont, hogy az eltelt idő alatt rengeteg új ismeret jelent meg, ami miatt merőben új következtetésekre lehet eljutni. Semmi ilyesmi nem történt. A megismerhető érdemi „anyag” ugyanaz, mint volt. (Helytörténeti adalékok természetesen felszínre kerültek, de ezek a „nagy történeten” mit sem változtatnak.) Előzményeinek és következményeinek felmérése ma is tart, sőt az utóbbi időben új ösztönzést kapott azáltal, hogy korábban zárt levéltári dossziék nyíltak meg a kutatás előtt.

Könyvünk témája a nagy- és kishatalmak, ezen belül elsősorban a francia kormány szerepe a háború utáni békerendszer egyik elemének, a Magyarországgal kötött békének a megszületésében. A trianoni békeszerződés azonban nem választható el teljesen sem az Ausztriával kötött saint-germaini békétől, sem általában Franciaország közép-európai politikájától. Bár ez utóbbinak a német kapcsolatokkal összevetve csak másodlagos jelentősége volt, több körülmény folytán mégis eléggé fontosnak látszik ahhoz, hogy alapos vizsgálat tárgyává váljon.

Franciaország számára a háború után megnövekedett Közép-Európa jelentősége. Mind a Balkánhoz, mind Ausztria–Magyarországhoz azelőtt is fűződtek ugyan francia érdekek, de a franciáknak mindig számolniuk kellett valamely más hatalom befolyásával e régióban.

A háború idején pedig szinte bizonyosra lehetett venni, hogy a cári birodalom befolyása nagyon megnő majd ebben a térségben. 1917–1918 folyamán azonban változott a kép: eltűnt az ellenséges Monarchia, de eltűnt az orosz szövetséges is. Párizs szempontjából merőben új helyzet állt elő, s ennek értékelésében és kihasználásában sem kidolgozott elméletre, sem előzetes gyakorlatra nem lehetett támaszkodni. Bizonyos csak az volt, hogy a Közép-Európában támadt űr betöltése fontos lenne, s hogy ennek bizonyos objektív feltételei is látszanak.

Fontossá vált Közép-Európa, mindenekelőtt Németország miatt, mert Franciaországnak feltétlenül szüksége volt arra, hogy gondoskodjék az Orosz Birodalmat helyettesítő ellensúlyról. Növekedett a térség jelentősége az orosz proletárforradalom fényében azért is, mert mind az esetleges szovjetellenes felvonulás résztvevőjeként, bázisaként és háttországaként, mind az úgynevezett védelmi vagy egészségügyi övezet terepeként számításba lehetett venni. Mindemellett, harmadik szempontként, a közép-európai övezetnek megvolt a maga gazdasági és pénzügyi jelentősége is a Nyugat számára.

Franciaország kormányai a tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején nagy gyarmatbirodalom kialakításán munkálkodtak, s e korszakot felgyorsuló gazdasági – ipari, kereskedelmi és tőkekihelyezési – tevékenység jellemezte. Végül megkoronázta e folyamatot a háborús győzelem. 1918–1919-ben a politikai elképzeléseket a Harmadik Köztársaság megelőző sikersorozata erősen befolyásolta. A gazdasági élet vezetői csakúgy, mint a politikusok nagy része, a sikerekből merítette a jövőre irányuló elképzeléseit. Ugyanakkor a háború minden korábbinál világosabban bizonyította, hogy a további növekedés lehetőségét jó előre biztosítani kell a német versennyel és a német terjeszkedési törekvésekkel szemben. Már a háború vége felé világossá vált, hogy a politikai befolyás megszerzésén túl a francia tőkének is fontos a régióba való behatolás, nehogy ugyanezt a német tőke tegye meg.

A háború befejezésekor mind a nagy tőkeérdekeltségek vezetői, mind a korszak politikusai elég erősnek és mozgékonyak látták a francia gazdaságot ahhoz, hogy a Duna-medencében meghódítsa a döntő pozíciókat. Alkalmasnak látszott a térség arra is, hogy az elveszett oroszországi tőkepiacot pótolja. Az első időben, főként az intervenció idején, ez természetesen nem azt jelentette, hogy a francia kormány lemondott volna az Oroszországban befektetett tőkéről; ellenkezőleg, az intervenciót – még ha az meglehetősen gyengére és semlegesre sikere-

dett is – többek között éppen azért folytatta, hogy e hatalmas összegekről ne kelljen lemondania.¹ Közép-Európa látszólag pénzügyi szempontból is kínált előnyöket. Közepesen fejlett terület volt, vagy legalábbis nem nagyon elmaradott. Gazdasági szerkezete hinni engedte, hogy a befektetett tőke viszonylag hamar megtérül és a haszon is gyorsan mutatkozik. A gazdasági terjeszkedés e módja megfelelt a francia hagyományoknak: a Franciaországból kiáramló tőkét jó ideje az ilyesfajta területek vonzották, míg a gyarmatokon a befektetések csak szerény méretekben növekedtek. A szóban forgó terület ugyanakkor fejlesztési lehetőségeket is kínált nem jelentéktelen, de jórészt feltáratlan nyersanyagforrásaival, viszonylag jól kiépített közlekedésével, előnyös földrajzi helyzetével.

Gazdasági, politikai és katonai szempontok összessége avatta tehát Közép-Európát Franciaország számára másodlagos szerepében is fontos területté. 1917–1918-tól e kérdés mind mélyebben foglalkoztatta Párizst, míg a terület jövője szempontjából döntővé vált, hogy vajon a francia potenciál valóban be tudja-e tölteni az űrt. Kétségessé vált ez mindenekelőtt azért, mert a brit tőke és politika is megjelent a térségben, s éveken át, pontosan 1925-ig, erős befolyást gyakorolt. Sőt, izolacionizmus ide vagy oda, az amerikai szempontok is érvényesültek.

Másfajta várakozással figyelték a békerendszer kifermálódását a velük kötendő békékben legközelebről érdekelt kis államok. Számukra a békeszerződés létfontosságú okmány volt; életük alakulásában a francia politikának pontosan akkora jelentőség jutott, mint amekkora szerepet a békék kialakításában játszott. Így érthető, ha a franciák közép-európai politikájával az érintett kis országokban eddig sokkal többet foglalkoztak, mint magában Franciaországban. S különösen érthetővé válik e jelenség, ha számításba vesszük azt is, hogy Franciaország már 1919-ben, a békekonferencia idején kivívta „a közép-európai rend atyjának” kétes dicsőségét, majd az idők folyamán Trianon és Clemenceau, Saint-Germain és a franciák összefonódása szinte axiómává vált. Egy amerikai történész, Alfred Low² ugyan már 1963-ban vitába szállt e véleménnyel, hangsúlyozva, hogy a békemű a szövetségesek közös alkotása volt, s hogy a közép-európai kérdésekben nem választották el őket lényeges koncepcionális ellentétek. Az elterjedt vélekedéseken azonban Low hamarjában vajmi keveset változtathatott. Jócskán módosult azonban a szemlélet az 1980-as évektől, mióta olyan tanulmányok kezdtek megjelenni, amelyek már kiterjedt iratanyagra épültek. Ezen publikációk

szerzői már nem tulajdonítanak döntő, sőt csaknem kizárólagos szerepet a francia politikának az 1918–1919-es közép-európai eseményekben.

Noha Franciaország szerepét valóban érdemes újra átgondolni, mégis kétségtelen, hogy részben a hagyományos felfogás is valósággelemekre épült. Éppen ezért lehetett a valóság látszatának fenntartásával mérhetetlenül felnagyítani a francia álláspont jelentőségét. Jóllehet a francia kormány egyetlen cikkelyt sem fogalmazott egyedül, a konferencián végig az angolszász szövetségeseivel kialakított közös álláspont alapján járt el mindazokban az ügyekben, amelyek egyáltalán a konferencia elé kerültek, mégsem vitás – és a maga idején sem volt az –, hogy Közép-Európában az említett két partnerrel ellentétben nemcsak ő volt az első számú érdekelt, hanem egyúttal az a hatalom is, amely a katonai jelenlét előnyeit elsősorban élvezte. A jövőt alapjában meghatározó, sorsdöntő időszakban, 1918 végén és 1919 elején az angolok és az amerikaiak elismerték itt a franciák elsőrendű érdekeltségét, s így ezekben a kérdésekben a francia álláspont szinte automatikusan érvényesülhetett; néha kisebb-nagyobb vita árán, többnyire azonban anélkül.

A francia befolyást megalapozta a katonai erő. Az olaszokon kívül csak francia szövetséges csapatok állomásoztak a térségben. Miután Olaszország meghasonlott a békekonferenciával, szinte egyedül Franciaországra szállt Közép-Európában a konferencia zsandárának szerepe. Megérlelődött az a meggyőződés, hogy Kelet-Közép-Európa sorsáról nem a konferencia, sőt talán nem is a francia kormány, hanem néhány francia tábornok dönt. E feltevést ugyan erős fenntartásokkal kell kezelni, noha annyi – mint majd láthatjuk – igaz belőle, hogy egy-egy katonai személyiség néha nagyobb szabadságot vett magának, mint ami megillette, s hogy néhány itteni probléma elfajulásához a tábornokok egymás közötti intrikái, valamint a katonai és a politikai vezetők ellentétei is hozzájárultak.

Tovább növelte a kis államok szemében Franciaország súlyát, hogy a konferencián Clemenceau elnökölt. Ennek eredményeként a konferencia minden döntése – akár kedvére való volt, akár nem – valamilyen módon a nevéhez fűződött. A valóságban azonban Clemenceau számos olyan iratot aláírt a konferencia nevében, amit saját nevében soha nem írt volna alá.

A francia kormány szerepének megítélésén kívül felülvizsgálatra szorul az is, hogy valójában mik voltak Franciaország politikai szándékai és miképpen viszonyult egymáshoz szándék és valóság. Magyar-

országban többen úgy vélték, hogy amikor a francia politikai vezetők a Magyarországgal szemben felállított követelményeket mérlegelték, a magyar belpolitikai életre akartak nyomást gyakorolni, s a mindenkori belpolitikát tartották szem előtt. E felfogás több változatban felmerült: értelmezték megtorlásként Károlyi demokratizmusával szemben, szankcióként a Tanácsköztársaság miatt, de úgy is, mint az ellenforradalmi rendszer túlkapasainak visszahatását. Bár kevésbé éles formában, e felfogás osztrák változatait is meg lehet találni. Egyesek szerint például a saint-germaini béke büntetés volt az osztrák szociáldemokraták túlságosan radikális belpolitikája, mások szerint viszont az osztrákok jelentős részének ama kívánsága miatt, hogy Németországhoz csatlakozzanak.

Belpolitikai megítélésektől, ellen- és rokonszenvektől természetesen soha nem volt mentes a nagypolitika. Különösen nehéz lett volna teljes objektivitást várni Clemenceau-tól, aki politikai nézeteit mindig is elkötelezetten és szenvedélyesen képviselte; impulzivitása hajlott korában sem hagyta el. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a politikai-érzelmi tényező jelentőségét is kisebb térre kell szorítanunk, és lényegesen nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a két említett ország helyzetének, s annak a történeti folyamatnak, amely által ebbe a helyzetbe került. Magyarország kilátásait már a fegyverszünet aláírása előtt meghatározta, hogy szó sem lehetett a zömében idegen etnikumú területek megtartásáról, sőt az újrendezéskor számítani kellett rá, hogy az antant vele szemben a keletkező új államokat, illetve a szövetséges régi országokat fogja támogatni. Ez utóbbiak már a háború alatt kifejezésre juttatták valamilyen módon antantbarátságukat, esetleg hadat is viseltek, s ezért velük szemben a hatalmak kötelezettségeket is vállaltak. Ezen az alapkoncepción nem tudott érdemben módosítani a magyar demokrácia stabilizálódásához fűződő érdek, nem változtatott lényegesen a Tanácsköztársaság megdöntésére tett erőfeszítés, s a békefeltételeken sem a proletárhatalomtól való megszabadulás öröme nem javított, sem az ellenforradalmi rezsimmel szemben táplált érzelmek nem rontottak, de nem is szépítettek.

Az osztrák kérdés megítélésében ezzel szemben a konferencia idején nem jelentéktelen módosulás történt. Miután a szövetségesek úgy döntöttek, hogy Ausztria nem csatlakozhat Németországhoz, keresni kezdték az önállóság feltételeit, és azon voltak, hogy kedvet is csináljanak hozzá. Így az Anschluss-probléma felmerülése és eltemetése végered-

ményben nem károsan, hanem előnyösen befolyásolta az osztrák kérdés megítélését.

A két ország 1918. évi helyzete tehát alapjában meghatározott volt, de nem volt minden részletében eleve elrendelt. Az előzetes antantkoncepció, lévén globális és távolról sem végleges minden egyes kis kérdésben, hagyott valamelyes teret ahhoz, hogy a mindenkori belpolitikai helyzet megítélése, a politikai erők játéka, az események, a véletlenek, a személyes hatások és ellenhatások módosítsanak rajta.

Könyvünkben egyebek mellett tisztázni szeretnénk azt is, hogy az 1918-ra kialakult és már változtathatatlanak tűnő helyzetre hatottak-e és ha igen, mennyiben a további, működésben levő katonai, politikai erők, elemek.

A „diktáló” nagyhatalmak valóságos szerepét és szándékait leginkább a konferencia utóélete torzította el. A békeszerződés idején a készülő „mű”-vel egyetlen kis állam sem volt elégedett. Ha az osztrák és a magyar politikusok porig voltak sújtva, és úgy látták, hogy az országaikkal szemben elkövetett igazságtalanságnak a történelem nem ismeri párját, a többiek – csehek, szlovákok, szerbek, szlovének, románok – ezer okot találtak a sértettségre és arra, hogy a franciák és közelebbről Clemenceau „önkényről” beszéljenek.

A helyzet egy vonatkozásban később sem változott. Mindkét csoport, mind a vesztesek, mind a győztesek továbbra is az elsődleges francia befolyás és felelősség hangsúlyozásában voltak érdekeltek. A kedvezményezett országok legfőbb támasza – megszerzett új státusuk biztosításában, a stabilizálásban, külkapcsolataik kiépítésében – Franciaország lett. Ahogy a kapcsolatok kibontakoztak és szövetségi rendszerré szilárdultak, feledésbe merültek a sérelmek, elfelejtődött a „francia hatalmi önkény”, s Franciaország – visszamenőleg és a jövőre nézve reményt keltően – a szövetségi hűség megtestesítőjévé vált. A húszas évek második felére a politikai ideológiában, a publicisztikában már nem maradt más, mint a francia politika rózsaszínű oldala, olyan árnyalata, amellyel a maga idején nem dicsekedhetett.

Ez azonban csak eggyel több ok volt arra, hogy a másik táborban, és főleg Magyarországon, a francia kormány cselekedeteivel szembeni gyanakvás meggyőződésé váljon: minden megalázásért, csonkításért, gazdasági nehézségért, a politikai és pénzügyi instabilitásért, az észszerű megoldások hiányaért Franciaország a felelős. Ez a séma több okból is megfelelt. Minden uralkodó csoport mindenkor igyekszik bűnbakot

találni kudarcaiért. Kisebb kudarcokért is, mint amilyen az Osztrák–Magyar Monarchiát érte. Ausztria és Magyarország szempontjából a belső felelősség megállapítása vagy elhárítása mellett, ami a mindenkori belpolitikai alakulások függvénye volt, a külső felelős szerepének betöltésére Franciaország volt a legalkalmasabb, mivel a francia politika mind jobban összefonódott a rivális csoportok politikájával. Az antant egészéről különben sem volt tanácsos beszélni, már csak azért sem, mert a két ország egy ideig az angolszász hatalmaktól remélt ellensúlyt Franciaországgal és a környező kis államokkal szemben.

E tényezők együttesen azt eredményezték, hogy a francia politika utólag következetesen egységesnek tűnhetett nemcsak a Monarchia feldarabolásában, de a térség két táborra szakításában, és részint a kisan-tant megteremtésében is. Nem elhanyagolható e kép kialakításában maguknak a franciáknak az igyekezete, hogy a francia politikát mindenkor elvinek, következetesnek, racionálisnak, szövetségi vonatkozásban pedig feltétlenül hűségesnek tüntessék fel. Vagyis olyan politikának, amely tulajdonképpen nem is politika már, hanem sokkal inkább eszmei és morális koncepció. A francia politikai gondolkodás egyik fő vonása talán éppen az volt, hogy önmagát – szemben az angolszász farizeussággal és a német cinizmussal – a fent körvonalazottak szellemében írta le.³ Ennek alapján óhatatlanul az a benyomás keletkezik, hogy e kényszerképzet a francia politikusokat hatalmas energiapocskolásra készítette, ha el akarták érni – márpedig kétségtelenül szerették volna –, hogy politikai hátraarcaikat, kényszermegoldásaikat, taktikamódosításaikat elfedjék, és később elfeledtessék.

A második világháború után a békeszerződésekkel összefüggő kérdések megítélésében megszűnt a nyilvános politikai polémia. Azt azonban nehéz eldönteni, hogy az irodalom jó részében a mai napig fellelhető hagyományos felfogás, illetve annak valamilyen megújított formája a politikai ítéletek és előítéletek függvénye-e, vagy más okokkal magyarázható. Valószínűleg erről is, arról is szó van. A nagy nemzeti megrázkódtatások által kiváltott érzelmek – akármilyen előjelűek is – láthatóan sokáig képesek elevenek maradni, még akkor is, ha csillapító vagy közömbösítő hatások érik őket. Mindenesetre, amíg a hatalmak iratainak tömeges megismerésére, közlésére és feldolgozására nem kerülhetett sor – és sokáig ez volt a helyzet –, eleve nem lehetett várni, hogy bárki is híven és részletesen leírhasa a kormányok politikájának valódi mozgását. Először is széleskörűen az amerikaiak tették közzé a béke-

konferencia iratait, az olaszok néhány évet követtek végig, az angol vagy a francia publikációra azonban hosszú évtizedeket kellett várni. Először az oroszok voltak olyan udvariasak, hogy a „nyugatiakat” kompromittáló szövegeket adtak közre.

A téma feldolgozásához könyvünk az 1918–1920-as időszak francia forrásanyagának rendszeres feldolgozásával járul hozzá. Alapját a francia külügy- és a hadügyminisztérium iratai képezik. Ez a forrásbázis jelzi egyben a könyv határait is. Az angolszász és az olasz politikusok tevékenységét annyiban érinti, amennyiben az eljárások megértéséhez elkerülhetetlen. Nem vállalkozik a közép-európai problémák egészének bemutatására sem; az itteni általános és különös viszonyokat kizárólag a kitézött témával kapcsolatban veszi szemügyre.

Előre kell bocsátanunk végül, hogy ez a könyv módszertanilag kompromisszum eredménye. A jelzett korlátok között átfogó képet ad, de nem tagadhatja meg eredetét, azt, hogy valójában alapkutatás terméke. Ebből következik, hogy megállapításai olykor meglehetősen eltérnek a megszokott nézetektől. Mivel pedig a szerző megállapításait bizonyítani akarja, néha hosszasan, részletesen és körülményesen tárja fel a tényeket, folyamatokat, eseményeket. Előadásmódjában váltakoznak a leíró, az elemző és az összefoglaló részek. Egyszóval, sajnos, sok olyasmit elkövet, amivel az olvasó dolgát megnehezíti, és amit szívesen elkerülne, de ezt csak akkor tehetné, ha nem a tények minél hívebb feltárása és minél meggyőzőbb bemutatása lenne legfontosabb célja.